

ΧΩΡΙΑ, ΚΑΤΟΙΚΟΙ, ΜΑΘΗΤΑΙ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ

Κωνσταντῖνος Μανάφης

Μεταξὺ τῶν καταλοίπων τοῦ Βασιλείου Μυστακίδου, τὰ ὁποῖα μαζὺ μὲ τὴν βιβλιοθήκην του συναπαρτίζουν τμῆμα τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, ὑπάρχουν δύο χειρόγραφα φύλλα χάρτου, φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν «χωρία, κάτοικοι, μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς νήσου Θάσου»¹.

Τὸ περιεχόμενον τῶν δύο τούτων φύλλων ἔχει ὡς ἑξῆς:

Χωρία, κάτοικοι, μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς νήσου Θάσου.

1. *Κάστρον. Οἶκογ(ένειαι) 400. Σχολ(ή) 5τακτος, μαθηταὶ 95, μαθήτρ(ιαι) 25. Διευθυντ(ής) Ν. Χάσκας, βοηθός Αὔγουστος Ἱατριίδης. Νηπιαγ(ωγός) Κλεάνθη Σουγιάνη.*
2. *Κάστρον Λιμενάρια. Σχολ(ή) 5τακτος, μαθηταὶ 55, μαθήτρ(ιαι) 35. Β. Παπαβασιλείου, Ἀριάδνη Σουγιάνη.*
3. *Θεολόγος. Οἰκογ(ένειαι) 600. Μαθηταὶ 200, μαθήτριαι 50. Διδ(άσκαλοι) Γ. Ζαχαρόπουλος², Δ. Τσιάς³, Χ. Ζαρκάδης, Σπυρίδ(ων) Μανρουδής, Χρυσάνθη Κων/νου.*

* Ἡ δημοσιευμένη αὕτη ἐργασία εἶναι ἡ ἀνακοίνωσις ἡ ὁποία ἐγένετο τὸ 1986 εἰς τὸ Β' Τοπικὸν Συμπόσιον Καβάλας.

1. *Κ. Ι. Δυοβουνιώτου*, Τὰ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Β. Μυστακίδου κατάλοιπα αὐτοῦ, *ΕΕΒΣ ΙΣ'* (1940) 338.

2. Εἰς τὴν ἀπὸ 19-6-1904 ἀπάντησιν τῆς κοινότητος Ἄνω Θεολόγου, πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ μουτσαρίφου Θάσου, ὁ Γεώργιος Μ. Ζαχαρόπουλος ἀναφέρεται ὡς διευθυντῆς τῆς ἀστικῆς σχολῆς ἀρρένων Θεολόγου, ἐνῶ ὡς παρθεναγωγὸς ἡ Χρυσάνθη Κωνσταντίνου καὶ ὡς νηπιαγωγὸς ἡ Νίνα Νικολάου. Ἡ Χρυσάνθη Κωνσταντίνου ἐσυνέχιζε νὰ ὑπηρετῇ εἰς Θεολόγον καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἀφοῦ μνημονεύεται εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦ Ἀλ. Γεωργιάδου. Οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριαι ποὺ ἐφοίτουν εἰς τὰ δύο σχολεῖα τοῦ Θεολόγου κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1903-1904 ἦσαν 218, ἐξ ὧν 141 ἄρρενες καὶ 77 θήλεις, βλ. *Κωνσταντίνου Δ. Τσιάτα*, Τὸ κτίσμα ποὺ ἐστέγασε τὴν ἐλληνικὴν σχολὴν Θεολόγου, περ. «Θασιακά», τ. 4 (1987) 144-146.

3. Ὁ διδάσκαλος οὗτος ἀναφέρεται ὡς Δημήτριος Τζιάς εἰς τὴν ἀπὸ 27-7-1907 ἐπιστολὴν, τὴν ὁποίαν ἀποστέλλει ὁ προσετὸς Ἄνω Θεολόγου Γιαξῆς Χ' Σταματίου εἰς τὸν

4. Σωτήρης. Οἰκογ(ένειαι) 250, μαθ(ηταὶ) 44, μαθήτρ(ιαι) 12. Στ. Ἀστερινόπουλος, Ἑλένη Δόνα.//
5. Καλλιράχη. Οἰκογ(ένειαι) 380. Σχολ(ή) 5τακτος, μαθ(ηταὶ) 140, μαθήτρ(ιαι) 40. Θωμᾶς Ζάχος, Αἰγυσιος Οἰκονομίδης, Αἰκατερίνη Π. Χρυσόχοου.
6. Καζαβίτιον μέγα. 200 οἰκογ(ένειαι), 5τακτος, μαθ(ηταὶ) 50, μαθήτρ(ιαι) 40. Κ. Μπόσκον, Θεανὸ Κρατσοβαλίδου.
7. Καζαβίτιον μικρόν. Οἰκογ(ένειαι) 80, μαθητ(αὶ) 15.
8. Βουλγάρον μέγα. Οἰκογ(ένειαι) 150, μαθ(ηταὶ) 35, μαθήτρ(ιαι) 5. Φραγκῖσκος Ἀνθόπουλος.
9. Βουλγάρον μικρόν. 50 οἰκογ(ένειαι). Νήπια 25. Νηπιαγωγός Νία Κων/-τίνου.
10. Ποταμία. Οἰκογ(ένειαι) 250, μαθ(ηταὶ) 90, μαθήτρ(ιαι) 10. Διδ(άσκαλοι) Κ. Ἰωαννίδης, Ν. Ι. Καρανικόλας⁴.
11. Παναγία. Οἰκογ(ένειαι) 300, μαθηταὶ 165, μαθήτριά 40. Διευθ(υντῆς) Ἀλ. Γεωργιάδης, διδ(άσκαλος) Ὁμηρος Καράβης· διδάσκαλ(οι) Θεογγνω||σία Κιουλαχατζόγλου, Μαρία Χρυσάφη.
12. Λιμὴν. Οἰκ(ογένειαι) 110, μαθ(ηταὶ) 90 ἐξ ὧν 50 μαθήτριά. Διευθυντ(ῆς) διδάσκαλ(ος) Βαλασία Γεωργίου.
 Παρατ(ήρησις). Ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν (sic) ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων καὶ τοῦ τῶν φοιτῶντων εἰς τὰ σχολεῖα παίδων, καὶ δὴ κορασίων. Καταρρέουσι μελαγχολικῶς τὰ ἐν τῇ νήσῳ τεμένη τῶν Μουσῶν. Ἐλλείπει συστηματικὴ διοργάνωσις τῶν πόρων.
 Τῷ ἐλλογμωτάτῳ Κῶ Κῶ Μυστακίδῃ ἐφένδῃ, καθηγητῇ τῆς Μεγ(άλης) τοῦ Γένους Σχολῆς, ὑποδιευθυντῇ τοῦ Αὐτοκρ(ατορικοῦ) Μουσείου κτλ. κτλ. Ἐνταῦθα.
 Πέραν Κων/πόλεως, 16 Αὐγούστου 1906

Ὁ διευθ(υντῆς) τῶν Σχολ(είων) Παναγ(ίας) Θάσου
 Ἀλ. Γεωργιάδης

υἷόν του Σταμάτην, ὁ ὁποῖος ἦτο τότε εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Περὶ αὐτοῦ σημειώνονται εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν τὰ ἑξῆς: «...ἐὰν παρουσιασθῇ ἀνάγκη ὥπως παρουσιασθῇτε εἰς τὰς αὐτοῦ Ἀρχὰς καὶ ἐγγυηθῇτε περὶ τοῦ διδασκάλου μας Δημητρίου Τζιᾶ, ὁ ὁποῖος ἀφικνεῖται αὐτοῦ, ὅσονούπω νὰ τὸ πράξῃτε πάραυτα, διότι ἐπὶ τετραετίαν, ὅπου ἐχρημάτισε ὡς διδάσκαλος εἰς τὴν Κοινότητά μας, ἔδειξε διαγωγὴν καθ' ὅλα ἄμεμπτον· ἄλλωστε περὶ αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου, δηλαδὴ Δημητρίου Π. Τζιᾶ, θὰ σᾶς πληροφορήσει καὶ ὁ ἀδελφός σας Ἰωάννης, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε διδάσκαλος...», βλ. Κωνσταντίνου Χιόνῃ, Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Γιαξῆ Χ' Σταματίου (1902-1911), περ. «Θασιακά», τ. 4 (1987) 190.

4. Ὁ Νικόλαος Καρανικόλας ὑπηρετοῦσε ὡς διδάσκαλος τὸ 1904 εἰς Θεολόγον, βλ. Κωνσταντίνου Δ. Τσιάτα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 146.

Ἐπὶ τοῦ περιεχομένου παρατηρητέα τὰ ἀκόλουθα:

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἐγγράφου ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον, ἐνῶ ὁ παραλήπτης του ὡς καὶ ἡ ἡμερομηνία καὶ ὁ τόπος ἀποστολῆς του ἀναγράφονται εἰς τὸ τέλος, πρᾶγμα ἀσύνηθες.

Ὡς ἀποδέκτης τοῦ ἐγγράφου—ἀναφορᾶς—ὑπομνήματος φέρεται ὁ Β. Μυστακίδης, ὁ ὁποῖος προσφωνεῖται ἐφένδης, καθηγητῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ ὑποδιευθυντῆς τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Μουσείου⁵.

Συντάκτης τοῦ ὑπομνήματος εἶναι ὁ διευθυντῆς τοῦ σχολείου Παναγίας Θάσου, Ἄλ. Γεωργιάδης, ὁ ὁποῖος ἀποστέλλει τοῦτο ἀπὸ τὸ Πέραν Κωνσταντινουπόλεως τὴν 16ην Αὐγούστου 1906. Προφανῶς ὁ Ἄλ. Γεωργιάδης εὐρισκόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνηντήθη μετὰ τοῦ Β. Μυστακίδου καὶ συνεζήτησε μαζὺ του περὶ τῆς καταστάσεως τῆς παιδείας ἐν τῇ νήσῳ Θάσῳ. Κατὰ τὴν συζήτησιν ὁ Μυστακίδης ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν κατάρθεσιν ἐγγράφου ἀναφορᾶς ἐπὶ τῶν συζητηθέντων πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Οὕτως ἐξηγεῖται διατὶ ἀποστέλλει ἐκ τοῦ Πέραν τὸ ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον ἂν δὲν συνέταξε ἀπὸ μνήμης, πάντως εἶχε εἰς τὴν διάθεσίν του ἑλλιπῆ στοιχεῖα ὡς τοῦτο γίνεται καταφανὲς ἐκ τῆς παραλείψεως τοῦ ὀνόματος τοῦ διευθυντοῦ τοῦ σχολείου Λιμένος, ἐκ τῆς μὴ ἀναγραφῆς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν οἰκογενειῶν τοῦ χωρίου Λιμεναρίων Κάστρου καὶ ἐκ τῆς παραλείψεως τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν διδασκάλων ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς μὴ διακρίσεως τῶν διδασκομένων εἰς μαθητὰς καὶ μαθητρίδας.

Τὸ ὑπόμνημα ὑπεβλήθη εἰς τὸν Β. Μυστακίδην μᾶλλον πρὸς ὑποστήριξιν αἰτήματος περὶ οἰκονομικῆς καὶ ἄλλης βοήθειας (π.χ. ἀποστολὴ διδασκτικῶν βιβλίων) εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Θάσου, δεδομένου ὅτι τὸ 17% περίπου τῶν δαπανῶν λειτουργίας τῶν ἐλληνικῶν σχολείων τῆς Μακεδονίας ἐκαλύπτετο τότε ἀπὸ οἰκονομικὰς ἐνισχύσεις συλλόγων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως⁶. Ὁ Β. Μυστακίδης ὡς μέλος

5. Ὁ Β. Μυστακίδης διωρίσθη ὡς διευθυντῆς τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Μουσείου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1896, διετήρησε δὲ τὴν θέσιν του μέχρι τοῦ 1922. Καθηγητῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς διωρίσθη τὸ 1899. Περὶ Β. Μυστακίδου βλ. Κ. Ἀμάντου, Λόγιοι Θράκης, «Θρακικὰ» παράρτημα τοῦ τόμ. 3 (1931) 184. Βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ Μυστακίδου βλ. Χ. Γ. Πατρινέλη, Ἀναγραφή δημοσιευμάτων Β. Α. Μυστακίδου (1859-1933), ΕΕΒΣ ΔΓ' (1964) 125.

6. Στεφάνου Ι. Παπαδοπούλου, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 228-229, ὑποσ. 2. Ἄμεσος ἐπίβλεψις καὶ οἰκονομικὴ διαχείρισις τῶν ἐκπαιδευτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοινωφελῶν ἰδρυμάτων περιείχοντο καὶ εἰς τὰ καθήκοντα τοῦ Ἐθνικοῦ Διαρκοῦς Συμβουλίου (βλ. Γενικοὶ κανονισμοὶ περὶ διευθετήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐθνικῶν πραγμάτων τῶν ὑπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον διατελούντων ὀρθοδόξως χριστιανῶν ὑπηκόων τῆς Α. Α. Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου, Ἐν Κωνσταντινουπόλει

τοῦ Συλλόγου τούτου, ἀλλὰ γενικώτερον καὶ ὡς παράγων τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡδύνατο νὰ συνδράμῃ εἰς τὴν αἰτουμένην οἰκονομικὴν καὶ ἄλλην ἐνίσχυσιν⁷.

Αἱ εἰδήσεις αἱ περιεχόμεναι εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦ Ἀλ. Γεωργιάδου εἶναι ἐνδιαφέρουσαι, ἡ δὲ σημασία των διὰ τὴν δημογραφικὴν κατάστασιν τῆς νήσου ὡς καὶ διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν σχολείων κατατοπιστικαί⁸.

Οὕτω πληροφοροῦμεθα ὅτι εἰς 12 χωρία τῆς Θάσου, κατὰ τὸ 1906, ἐλειτούργουν συνολικῶς 11 δημοτικὰ σχολεῖα καὶ ἐν νηπιαγωγεῖον εἰς τὸ χωρίον Βουλγάρων μικρόν, ὅπου τὸ μαθητικὸν δυναμικὸν ἀπετέλουν 25 νήπια, εἰς τὰ ὁποῖα ἐδίδασκε μία νηπιαγωγός. Πιθανὸν ὅμως ἐκτὸς τοῦ δημοτικοῦ νὰ ἐλειτούργει νηπιαγωγεῖον καὶ εἰς τὸ χωρίον Κάστρον, διότι μεταξὺ τοῦ διδακτικοῦ δυναμικοῦ ἀναφέρεται καὶ μία νηπιαγωγός· δὲν διακρίνεται ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν νηπίων ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν.

Περιέργως μεταξὺ τῶν χωρίων τῶν ἀναγεγραμμένων εἰς τὸ ὑπόμνημα δὲν περιλαμβάνεται καὶ τὸ χωρίον Μαριαί, εἰς τὸ ὁποῖον πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θάσου ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ὑπῆρχε σχολεῖον μὲ περισσοτέρους ἀπὸ 50 μαθητάς⁹. Ἴσως ἡ παραπάνω παράλειψις νὰ ὀφείλεται ἐπίσης εἰς τὴν ἀπὸ μνήμης σύνταξιν τοῦ ὑπομνήματος.

Ἐκ τῶν ἀναφερομένων 11 δημοτικῶν σχολείων τὰ τέσσερα χαρακτηρίζονται ὡς πέντακτα (σχολεῖον 5κτον). Τὸν ὅρον πέντακτον δὲν ἔχω συναντήσει εἰς ἄλλα σχετικὰ ἔγγραφα. Προφανῶς ὅμως σημαίνει σχολεῖον τὸ ὁποῖον

1900, Ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, σσ. 48-52). Ἐπίσης μαρτυρεῖται ἐνίσχυσις τῶν Σχολείων Δράμας καὶ Καβάλας ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα «Ἀγαπᾶτε Ἀλλήλους» (βλ. "Ἐκθεσιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκπαιδευτικῆς καὶ Φιλανθρωπικῆς Ἀδελφότητος τοῦ ἔτους 1880-81, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, Β' (1882) 511. Βλ. ἐπίσης *Κυριακὴ Μαμώνη*, Ἡ ἐκπαιδευτικὴ καὶ φιλανθρωπικὴ ἀδελφότης Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ σχολεῖα τῆς Θράκης, Ἡ ἱστορικὴ, ἀρχαιολογικὴ καὶ λαογραφικὴ ἔρευνα γιὰ τὴ Θράκη, Πρακτικὰ Συμποσίου, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 215-230.

7. Ὁ Β. Μυστακίδης ἦτο τακτικὸν μέλος τοῦ «ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου» ἀπὸ τοῦ 1893. Βλ. Πρακτικὰ συνεδριάσεως ἈΡΛΔ' τῆς 8ης Μαρτίου 1893, «Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος», σύγγραμμα περιοδικόν, ΚΔ' (1892-1893) 65-66.

8. Περὶ τῆς παιδείας τῆς Θάσου κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Κ' βλ. *A. E. Bakalopoulos*, Thasos, son histoire, son administration de 1453 à 1912, ἐν τῇ σειρά *Études Thasiennes II*, τῆς École Française d'Athènes, Paris 1953, σσ. 64-65, 140, καὶ *Στ. Ι. Παπαδοπούλου*, *ἔνθ' ἄνωτ.*, σσ. 27-29, 220, 229, 232, 236, μετὰ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας.

9. *Στ. Ι. Παπαδοπούλου*, *ἔνθ' ἄνωτ.*, σ. 28. Τὸ χωρίον Μαριές κατὰ τὸ 1887 εἶχε 800 κατοίκους (βλ. *Νικ. Θ. Σχινᾶ*, Ὁδοιπορικαὶ σημειώσεις Μακεδονίας, Ἡπείρου, Νέας ὁροθετικῆς γραμμῆς καὶ Θεσσαλίας, Ἐν Ἀθήναις 1887, σ. 848).

ἐλειτουργεί με πέντε τάξεις, ἀφοῦ ἡ ἀστική σχολή Θεολόγου τὸ 1912 ἦτο ἐξάτακτος¹⁰.

Εἰς τὸν ἀκολουθοῦντα πίνακα κατεχωρίσθησαν τὰ ὀνόματα τῶν χωρίων, ὁ ἀριθμὸς τῶν οἰκογενειῶν ἐκάστου, ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν καὶ τῶν διδασκάλων κατὰ σχολεῖον, τὸ εἶδος τοῦ σχολείου ὡς καὶ ἡ ἀναλογία διδασκόντων πρὸς διδασκομένους (βλ. πίνακα σ. 91).

Τὰ στοιχεῖα τοῦ πίνακος παρέχουν ὕλικὸν καὶ διὰ κοινωνιολογικὰς καὶ ἄλλας παρατηρήσεις. Ἐπισημαίνομεν, ὡς ἐκπαιδευτικῶς ἐνδιαφέρον, τὸ γεγονός ὅτι ὁ μέσος ὅρος τῆς ἀναλογίας διδασκόντων πρὸς διδασκομένους ἦτο 1 πρὸς 42, ἀναλογία λίαν ἱκανοποιητικὴ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἐπίσης ὅτι τὸ ποσοστὸν τοῦ μαθητικοῦ δυναμικοῦ ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν κατοίκων τῆς νήσου ὑπερέβαινε τὸ 10%.¹¹ Τὸ ποσοστὸν αὐτὸ ἦτο καὶ τὸ σύνθηες διὰ τὰ βιολαέτια τῆς Μακεδονίας¹².

Ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς διδάσκοντας εἰς τὰ Σχολεῖα τῆς Θάσου ἦσαν ἐντόπιοι, ὡς τοῦτο προκύπτει ἀπὸ μικρὰν ἔρευναν, διότι τὰ ἐπώνυμά των ἀπαντοῦν καὶ εἰς παλαιότερα ἔγγραφα, ὅπως π.χ. Κ. Μαυρουδῆς¹³, Γ. Κωνσταντίνου¹⁴, Δ. Οἰκονομίδης¹⁵, Ν. Ἰωαννίδης¹⁶. Ἐντόπιοι ἐπίσης ἦσαν καὶ οἱ διδάσκαλοι

10. Βλ. ἀπάντησιν κοινότητος Ἄνω Θεολόγου πρὸς τὸ ἀπὸ 20-11-1912 ἔγγραφον τοῦ Διοικητοῦ Θάσου Β. Κ. Σκουρλέτη στοῦ *Κωνσταντίνου Χιόνη*, Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Θάσου τὸ 1912 καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν πρώτων ἀρχῶν, περ. «Θασιακά», τ. 2 (1985) 32.

11. Ὁ ἀριθμὸς προκύπτει ἀν θεωρήσωμεν ὅτι αἱ 2770 οἰκογένειαι ἀντεστοίχουν εἰς 11000 ἕως 12000 κατοίκους. Εἵκοσιν ἔτη πρὸ τῆς συντάξεως τοῦ ὑπομνήματος, δηλ. τὸ 1887, οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Θάσου συνεποσοῦντο εἰς 11235 (βλ. *Νικ. Θ. Σχινᾶ*, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 847).

12. Στ. Ι. Παπαδοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 243.

13. Ὁ Κ. Μαυρουδῆς ἦτο ἀντιπρόσωπος τῆς Θάσου κατὰ τὸ 1901 (βλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, ἐνθ' ἄνωτ., ἀριθ. ἐγγράφων 58, σσ. 162-163).

14. Ὁ Γ. Κωνσταντίνου ἦτο ἀντιπρόσωπος τοῦ χωρίου Κάστρου κατὰ τὸ 1891 καὶ 1894, ἐνθ' ἄνωτ., ἀρ. ἐγγρ. 45, σ. 137, καὶ ἀρ. ἐγγρ. 48, σ. 141.

15. Ὁ Δ. Οἰκονομίδης ἦτο ἀντιπρόσωπος τοῦ χωρίου Λιμὴν κατὰ τὸ 1901, ἐνθ' ἄνωτ., ἀρ. ἐγγρ. 58, σ. 168. Ἦτο παλαιότερον ἀναφορογράφος καὶ ἀνελάμβανε τὴν ὑποστήριξιν ὑποθέσεων ἐνώπιον τοῦ Πρωτοδικείου Θάσου, ἔκανε δηλαδὴ τὸν δικολάβον, βλ. *Κωνσταντίνου Χιόνη*, Ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης στὴ Θάσο κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, περ. «Θασιακά», τ. 5 (1988) 176, 197 καὶ 198.

16. Ἡ οἰκογένεια Ἰωαννίδη κατήγετο ἐκ Μαριῶν, διακλαδώσεις ὁμοῦς αὐτῆς συναντῶμεν καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς Θάσου. Ὁ Ν. Ἰωαννίδης διετέλεσε δημογέγων τῶν Μαριῶν κατὰ τὰ ἔτη 1882, 1891 καὶ 1894 (βλ. *Α. Ε. Βακαλοπούλου*, ἐνθ' ἄνωτ., ἀρ. ἐγγρ. 39, σ. 127, 45, σ. 137, 47, σ. 138). Ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀπεβίωσεν τὸ 1908, ἐνῶ ἀδελφὸς τοῦ ἀποθανόντος ἦτο ὁ ἱατρὸς Δ. Ἰωαννίδης, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐγκατεστημένος εἰς τὴν Παναγίαν, βλ. *Κωνσταντίνου Χιόνη*, Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Γιαξῆ Χατζησταμάτη, περ. «Θασιακά», τ. 4 (1987) 190.

α/α	Χωρία	Οικογ.	ΜΑΘΗΤΑΙ		ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ		Είδος Σχολείου	Ἀναλογία μαθητῶν πρὸς διδάσκοντας
			Ὶ Αρρ.	Θήλεις	Ὶ Αρρ.	Θήλεις	Σύνολο	
1	Κάστρον	400	95	25	120	1	3	5κτον
2	Κάστρον Λιμενάρια	—	55	35	90	1	2	5κτον
3	Θεολόγος	600	200	50	250	1	5	—
4	Σωτήριος	250	44	12	56	1	2	—
5	Καλλιμάχη	380	140	40	180	1	3	5κτον
6	Καζαβίτιον Μέγα	200	50	40	90	1	2	5κτον
7	Καζαβίτιον Μικρὸν	80	—	—	15	—	—	—
8	Βουλγάρον Μέγα	150	35	5	40	—	1	—
9	Βουλγάρον Μικρὸν	50	—	—	25	1	1	Νηπιαγωγεῖον
10	Ποταμία	250	90	10	100	—	2	—
11	Παναγία	300	165	40	205	2	4	—
12	Λιμὴν	110	40	50	90	1	2	—
		2770	914	307	1261	17	27	42 Μέσος ὁρος

Β. Παπαβασιλείου, Αύγουστος Οικονομίδης καὶ Μαρία Χρυσάφη, ἐνῶ ὁ Αὐγουστος Ἰατρίδης ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη παρέμεινε κι ἐγκαταστάθηκε εἰς τὰ Λιμενάρια τῆς Θάσου.

Εἰς τὴν τελευταίαν παράγραφον τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Ἀλ. Γεωργιάδου, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος χαρακτηρίζει ὡς παρατήρησιν, ἀναφέρει συντομώτατα ἐνδιαφερούσας προσωπικὰς ἐκτιμήσεις περὶ τῆς καταστάσεως τῆς παιδείας εἰς τὴν Θάσον. Κρίνει ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτῶντων εἰς τὰ Σχολεῖα εἶναι μικρὸς συγκρινόμενος πρὸς τὸ σύνολον τῶν κατοίκων, ἰδίᾳ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰ κορᾶσια. Ἐπισημαίνει ὅτι «καταρρέουσι μελαγχολικῶς τὰ ἐν τῇ νήσῳ τεμένη τῶν Μουσῶν» καὶ διαπιστώνει ἔλλειψιν συστηματικῆς ὁργανώσεως τῶν πόρων τῶν σχολείων.

Ἴσως αἱ ὡς ἄνω διαπιστώσεις νὰ ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὴν πραγματικότητα, ἂν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν παλαιότεραν κατὰ εἴκοσι περίπου ἔτη μαρτυρίαν, τοῦ 1887, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπισημαίνεται ὅτι «ἀτυχῶς ὁ πληθυσμὸς οὗτος (τῆς Θάσου) στερεῖται τῆς ἀρμοζούσης πνευματικῆς ἀναπτύξεως, καίτοι ἔχων πλεῖστα ἄλλα προσόντα»¹⁷, τότε θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλ. Γεωργιάδου εἶχε σημειωθῇ πρόοδος.

17. Νικ. Θ. Σχινᾶ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 847.